

Murat Sülün

Türk Toplumunun Kur'ân-ı Kerim Kültürü

Ayışığı Kitapları, İstanbul 2005, 267 s.

Eser önsöz, üç bölüm, sonuç, bibliyografya ve indeksten oluşmaktadır. “Türklerin Kur'ân Kültürüne Giriş” başlıklı birinci bölümde (s. 13-36) Türk toplumunda din olgusu, Kur'ân kültürünün alt yapısı olarak Kur'ân eğitimi, Kur'ân eğitiminin tecvid, mehâric-i huruf gibi dış yapısal özellikleri, anlamı ve tefsiri açısından Kur'ân eğitimi şeklindeki başlıklar çerçevesinde giriş mahiyetinde bilgi verilmektedir. Bu kısımda, toplumun Kur'ân bilgisini sağlayan kurumlar üzerinde durularak, verilen Kur'ân eğitim ve öğretimindeki aksaklıklara işaret edilmekte, Kur'ân eğitimi diye yapılan şeyin, Kur'ân'ı tecvidle okumaktan başka bir şey olmadığına vurgu yapılmaktadır.

“Türk Halk ve Aydın Kültüründe Kur'ân-ı Kerim” başlıklı ikinci bölüm (s. 37-193), halk ve aydın şeklindeki iki ana başlık çerçevesinde ele alınmıştır. Ancak yine giriş amaçlı olmak üzere halk-aydın ayırımı üzerinde teorik yaklaşımda bulunulmuştur. Türk halkının

Kur'ân kültürü başlığıyla halkın Kur'ân-ı Kerim'e yönelik davranış kalıpları, atasözleri, deyimler vb. hususlarda Kur'ân'ın etkisi, Kur'ân'ın dertlere deva, hastalıklara şifa olarak algılanması, muska ve büyü uygulaması, büyüünün âyet, hadis ve fikhî açılardan tahlinin yapılması gibi hususlar incelemeye alınmıştır. Halkın davranış kalıpları başlığı altında, Kur'ân'ın, kültürün en güçlü sembolü olarak kendini hissettirmesi, Kur'ân'la ilişkilerde büyük bir saygının ege-men olması, evlerde Kur'ân bulundurulması, günlük hayatın çeşitli evrelerinde Kur'ân okunması gibi konular ele alınmıştır. Nitekim müellif özellikle Kur'ân okumayla ilgili uygulamaları tespit ederek düzenli bir şekilde ortaya koymuştur. Bunun dışında, okunan Kur'ân'ın ölümlere faydalı olacağına inanılması, yeni doğan çocuğun kulağına ezan ve Kur'ân okunması, çocuğa ad vermek için Kur'ân'a bakılması, çocukların Kur'ân okumayı öğrenmeleri için küçük yaşlardan itibaren Kur'ân

kursu gibi yerlere gönderilmesi, istihâre ya da tefe'ül yapılması, çocukların isim, doğum tarihi ve saatlerinin Kur'ân'ın ilk veya son sahifelerine yazılması, belli yerlere çeşitli maksatlarla Kur'ân asılması ya da bulundurulması, günlük konuşmalarda Kur'ân menşeli atasözü ve deyimlerin kullanılması, Kur'ân âyetlerinde şifa/çare aranması (muska, büyü vs.) gibi hususlar, davranış örnekleri olarak ele alınıp incelenmiştir. Yine Kur'ân'la ilgili atasözleri alfabetik olarak tasnif edilerek bunların Kur'ân-ı Kerîm âyetleriyle olan bağı tespit edilmeye çalışılmıştır. Böylece Kur'ân-ı Kerîm'in şifahî kültüre olan etkisi geniş ve ayrıntılı bir şekilde incelenmiş ve toplumda, Kur'ân'ın, hayatın değişik safhalarındaki ritüellerde oldukça etkin bir konumunun olduğu değişik açılardan ortaya konmuştur. Oldukça kapsamlı işlenen büyü ve tılsım konusu, 1980 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından konuyla ilgili verilen fetvayla neticelenmiştir.

İkinci bölümde incelenen diğer bir husus Türk aydınının Kur'ân-ı Kerîm kültürüdür. Genel durum incelenirken, aydın olarak nitelenen kimselerin bu konuya başlıca iki tarzda yaklaştıkları üzerinde durulmuştur. Bunlardan biri Kur'ân'ı eleştirme, diğeri de savunma şeklindedir. Eleştirenler arasında Beşir Fuad, Baha Tevfik, Nurullah Ataç, Muazzez İlmiye Çığ, Turan Dursun, Aziz Nesin,

Abdullah Cevdet, Hüseyin Cahit, Cemil Sena gibi isimlere rastlanırken, savunanlar içinde de Namık Kemal, Muallim Naci, Ahmet Mithat Efendi, Filibeli Ahmed Hilmi, İsmail Fenni Ertuğrul, Mehmet Akif, İsmail Hami Danişment, Ferit Kâm, İsmail Hakkı İzmirli, Muhammed Hamdi Yazır, Ömer Rıza Doğrul, Necip Fazıl ve Süleyman Ateş bulunmaktadır. Aydınların Kur'ân'a yaklaşımları "Kur'ân'ın kitap değeri, tarihsellik-evrensellik ya da Kur'ân'da her şeyin bulunup bulunmadığı sorunu ve Kur'ân istismarı" alt başlıkları ile ortaya konmuş ve bu çerçevede, "Kur'ân'ın sadece Arapları ilgilendirdiği, çağın karmaşık ilişkilerini düzenlemekten âciz olduğu, Kur'ân'ın sunduğu değerlerden bir seçmeye gidilmesi gerektiği, ukûbât ve muamelât âyetlerinin mensuh/mülğâ olduğu"ndan, Kur'ân'ın "kâinatın yaratılış planı olarak yaş-kuru ne varsa hepsini içerdiği"ne kadar çeşitli görüşler tahlil edilmiş; Kur'ân'ın siyasî ve ilmî çevrelerde istismar edilmesi eleştirilmiştir.

Sonraki bölümde ise Türk edebiyatında gerek mensûr gerekse manzûm olarak Kur'ân kültürünün durumu ele alınmış, ardından Kur'ân araştırmaları açısından Cumhuriyet öncesi ile Cumhuriyet devri mukâyese edilerek Cumhuriyet dönemi, çalışmalar açısından daha zengin ve verimli bulunmuştur. Bu bölümün ardından Kur'ân-ı Kerîm üzerine

yapılmış, makale ve tez gibi akademik çalışmalar, meal ve tefsir çalışmaları, fihristler ve bibliyografyalar hakkında düzenli bir liste verilmiştir. Yani bu bölüm, aydınların Kur'an algısının nasıllığını konu edinmekten ziyade, özellikle Cumhuriyet sonrasında yapılan çalışmaların dökümüne ağırlık vermektedir. Dolayısıyla bu bölüm, dokümanter bilgi vermesi hasebiyle ayrı bir öneme sahiptir.

Türk toplumunda hâkim olan "Mushafçı Kur'an Algısının Tahlihi" ana başlıklı üçüncü bölümde (s. 195-232) "mushafçı Kur'an" terimiyle neyin kastedildiği müellif tarafından Kur'an ve mushaf terimlerinin mukâyesesiyle ortaya konmaya çalışılmaktadır (s. 195-196). Bu bölümde Kur'an'ın kendini ifadesi, Hz. Peygamber ve sahâbenin Kur'an'a yaklaşımı başlıkları altında Kur'an'ın nasıl algılanacağına dair genel bir giriş yapılmış, ardından da mushafçı Kur'an algısının temel sebepleri olarak şu hususlar maddeler halinde incelemiştir: (i) *kitâb* ve *kitâb-ı mübîn* tabirlerinin Kur'an'la ilgili görülmesi, (ii) Kur'an'daki ilâhî varlığın sadece Arapça lafızlara atfedilmesi, (iii) Kur'an okumaya yönelik teşviklerin yanlış anlaşılması, (iv) Kur'an'a birtakım güçler izâfe edilmesi; belli âyet ve sûreleri okuyup yazmanın birtakım ihtiyaçları karşılayacağına inanılması, (v) Kur'an'ın rehberliğinden istifade metodundaki yanlışlık.

Yazara göre, Kur'an'ın rehberliğinden hakkıyla istifade edebilmek için, (i) Kur'an vahiylerinin farklı iki devrede indirilmiş olduğuna dikkat edilmeli, (ii) Allah'ın Kur'an ve kâinât kitaplarına eşit düzeyde ağırlık verilmeli, yani, Kur'an; rehber olmaktan çıkartılıp esas haline getirilmemelidir. Kur'an'ın rehberliğinden Hz. Peygamber ve ashâb-ı kirâm gibi yararlanmayanlar için çöküşü kaçınılmaz bulan yazar, Kur'an'ın tipik Yahudi tutumuyla değerlendirilmesine ("Allah'ı tekeline alma") "Müslüman"ların da kapıldığını söylemektedir.

Kur'an'ın lafız ve terkiplerinin bir kısmının yanlış anlaşılması, ilâhî kelâmın manevî özelliğinin cazibesi, Kur'an'a yönelik teşviklerin yanlış değerlendirilmesi, Kur'an'a birtakım güçler izâfe edilmesi ve belli kısımlarını okuyup yazmanın bazı ihtiyaçları karşılayacağına inanılması (*havâssu'l-Kur'an*), mushafçı yaklaşımın temel nitelikleri arasında yer almaktadır. Toplumun Kur'an'a yaklaşımı tespit edildikten sonra sağlıklı bir değerlendirmeye gitmek amacıyla, Kur'an'ın rehberliğinden istifade etmenin metotları üzerinde durulmuş ve konuya ışık tutacak hususlar maddeler halinde sıralanmıştır. Bu noktadaki değerlendirme ve tespitlerde Osmanlı dönemine de değinilmiştir. Osmanlı'nın gerileme sebepleri ideal kültür tanımı ve ideal kültürden saptırıcı faktörler

çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Nihaî değerlendirme başlığı altında sonuçlar, maddeler halinde sıralanmış ve bu sırada Türk kültüründe Kur'ân'ın durumuyla alakalı olarak genel kanaatler sunulmuştur. Mesela doğumdan ölüme kadar mushafla içiçe yaşamak, bunlardan birini teşkil etmektedir. Ancak son iki asırda İslâm'ın esnek bir değerler sistemi-ne, gelenek ve alışkanlıklar kümesine dönüştürülmesi neticesinde bazı değişimler yaşanmıştır. Fakat yakın dönem ile klasik dönem İslâmî hayatın mukayesesi ana inceleme noktası olmadığından, zaman zaman bu duruma göndermelerde bulunulmuştur. Bunun dışında halkın İslâm'ı yaşama ve algılama şekliyle resmî İslâm yorumları arasında farklılıkların bulunduğu da tespitler arasında yer almaktadır. Nitekim bu açıklık Cumhuriyet'le birlikte daha farklı bir yapıya bürünmüştür. Son iki asırda Kur'ân'ın mesajını anlamayla ilgili çalışmaların ağırlık kazandığı görülmekle birlikte, Türklerin Kur'ân bağlamında hafızlık, tecvid, kıraat gibi dış yapısal özelliklere daha fazla önem vermeye devam ettikleri ifade edilmektedir. Ayrıca halkı ve aydınıyla Türk toplumunun Kur'ân'la ilişkilerinde korkuyla karışık büyük bir saygının egemen olduğu, gayr-ı Arap olan Türkler ve İranlılar'ın Kur'ân kültüründe zâhire yöneldikleri, ancak edebiyat ve mimarî gibi

unsurlarda şaheserler ortaya koydukları da yazarın yaptığı yerinde tespitler arasındadır. Yine Cumhuriyet döneminin, kayda değer gelişmeler yanında, olumsuzlukları da beraberinde getirdiği sonucuna -yeri geldikçe önceki dönemlerle mukâyese edilerek- ulaşılmıştır.

Yoğun bir çalışmanın ürünü olan eserin, Kur'ân kültürünün durumunu yansıtması ve tespit edilen hususların değerlendirilerek sunulması açısından takdire şayan nitelikleri hâiz olduğu şüphesizdir. Ayrıca aydınların incelendiği kısmında, Türkiye'de Kur'ân-ı Kerîm çalışmalarıyla ilgili dokümanter bilgi verilmesi, eserin kullanım kapsamını genişletmektedir. Bütün bu hususiyetleri göz önünde bulundurulduğunda, çalışmanın, sahasındaki boşluğu dolduracak bir eser niteliğinde olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Ancak takdire şayan vasıfları yanında çalışmada göze çarpan bazı eksikliklerinden de bahsetmek gerekmektedir. Bunlardan birisi dokümanter çalışma niteliğindeki eserde, takip edilen metoda dair bir bilgiye rastlanmamasıdır. Bulguların hangi metotla tespit edildiğine dair ipucunun bulunmaması, teknik bir aksaklık olarak kendini hissettirmektedir. Zaman zaman gerek Türkiye'nin tamamı, gerekse Erzurum ve İzmir gibi kentler ölçeğinde çeşitli anketlere dayalı çalışmalardan faydalandığı dikkati çekmekle birlikte,

genel tespitlerin kaynağını kitap-tan hareketle elde etmek müm-kün değildir.

Bu çerçevede, dil açısından bir-kaç hususa da değinmek gerek-mektedir. Eserde hamasî dilin za-man zaman gün yüzüne çıkması neticesinde önsözde Türklerle il-gili, tamamıyla sitayişkâr ifadele-rin hâkimiyeti yanında, çalışma içinde kanaat ve yorumların aktarılması sırasında da benzer bir üs-luba başvurulduğu tespit edil-mektedir. Bir diğer husus, yapılan tespitlerin zikredilmesi sırasında birincil tekil şahıs zamirinin kul-lanılmasıdır. Ayrıca "Kur'an-ı Ke-rim' âyetlerinin pirim vermesi ya da vermemesi" şeklinde daha zi-yâde konuşma dilinde rastlanabi-lecek ifadelerin varlığı da zaman zaman göze çarpmaktadır.

Dikkati çeken bir diğer husus da "Mushafçı Kur'an Algısı" baş-lığının kullanımıyla alakalıdır. Türk halkının Kur'an-ı Kerim kültürünün incelendiği bölümde -zaman zaman mushaf kelimesi kullanılmakla birlikte- halkın Kur'an algısı veya kültürü ifadesi-nin tercih edildiği gözlenmekte-dir. Ancak son bir iki asırda meal ve tefsir çalışmalarına önem veril-se de ezber ve kıraate yönelik "Mushafçı Kur'an" algılamasına gidildiği tespiti (s. 29) sırasında bu hususa değinilmektedir. Fakat bu isimlendirmenin öncelikle son bir-iki yüzyılla sınırlandırılması isabetli görülmemektedir. Çünkü Türkiye'nin, son bir iki asırda çok

büyük değişimler yaşadığı sözkö-nusu olmakla birlikte, değişimden hareketle sonuca ulaşılacaksa da-ha kapsamlı tahlil ve değerlendirmelerin yapılması gerekmektedir. Yani eserde bu sonuca ulaşacak yeterli doküman ve delile rastla-mak mümkün değildir. Diğer yandan "Mushafçı Kur'an algısı", müellif tarafından müstakil bir bölümde incelenmekle birlikte, bu isimlendirmenin temellendiril-mesi zayıf kalmıştır. Bir diğer hu-sus da ikinci bölümde halkın Kur'an algısı üzerinde durulmak-la birlikte değerlendirmenin müs-takil bir bölüme taşınması, teknik açıdan açıklanması zor bir durum olarak görülmektedir. Halkın Kur'an anlayışı anlatılırken -ismen zikredilmiş olsa da- mushafçı algı ve anlayışa rastlamak mümkün ol-masa da, üçüncü bölümde doğrudan ikinci bölümün bulgularına dayanan değerlendirmeler yapılmış ve ısrarla mushafçı Kur'an isimlendirmesi tercih edilmiştir. Kısacası, birbirleriyle bağlantılı iki bölüm fizikî açıdan birbirinden ayrı gibi hissedilmektedir. Bunun yerine son bölümde ikinci bölü-mün halk-aydın şeklindeki farklı iki grubun algılarının birlikte de-ğerlendirilmesi kitabın gidişatı açısından daha isabetli bir yakla-şım tarzı olurdu. Benzer biçimde, realitenin tespit edildiği ikinci bölümdeki üslup, tespit edilen reali-teyi tasvip ediyor havası vermekle birlikte, değerlendirme ve sonuç bölümlerinde üslubun değişken-

lik arz ettiği ve genel eleştirilerin hâkim olduğu gözlenmektedir. Bunun yerine yazarın yeri geldikçe örneklerden hareketle sonuca katkıda bulunacak değerlendirmeler yapması daha açıklayıcı sonuçlara ulaşmasını sağlayabilirdi.

Başarılı çalışmalara imza atan Murat Sülün'ün sözkonusu çalışmasının da, bahsi geçen teknik aksaklıklara rağmen bu sahadaki boşluğu doldurmaya aday bir eser hüviyetinde olduğunun belirtilmesi gerekmektedir.